

MTA–EGYETEM TÁMOGATOTT KUTATÓCSOPORTOK 2007–2009–(?)2011

Hargittai István

az MTA rendes tagja, egyetemi tanár, BME Szervetlen és Analitikai Kémiai Tanszék,
MTA–BME Anyagszerkezeti és Modelllezési Kutatócsoport
istvan.hargittai@gmail.com

2006 nyarán lezajlott a támogatott kutatócsoportok új, az eddigiektől eltérő rendszerű pályáztatása, és 2007. január 1-jével elkezdik tevékenységüket a nyertes régi és új kutatócsoportok. Eltérés az eddigi működéstől, hogy az első két év után, 2009 tavaszán a kutatócsoportok be fognak számolni addigi teljesítményükről, és a folytatásra csak az arra érdemesnek ítélt kutatócsoportoknak lesz lehetőségük. Helyes lenne már most minél pontosabban látni a kutatócsoportok 2009-es elbírálásának szempontjait. Ehhez fűz néhány gondolatot az alábbi írás.

A támogatott kutatócsoportok világát megrázta a 2006 nyarán lezajlott új pályáztatás.^{1,2} Amíg bizton lehet remélni azt, hogy a nyertesek mind megérdemelten kapják a támogatást a következő években, nagy múltú és eredményes csoportok is vannak a veszte-

sek között. A nyertesek is sok esetben voltak kénytelenek megválni jól dolgozó és érdemes munkatársaktól. Mindez előrevetít egy kiélezett helyzetet 2009 közepére, amikor majd el kell dönteni, hogy mely csoportok folytathatják tovább tevékenységüket. Amennyire fontos a versenyztetés és a minőség értékelése, annyira fontos az is, hogy minél pontosabban előre lehessen tudni a majdani elbírálás szempontjait.

Feltételezem, bár erről semmiféle közlés nem történt, hogy az elbírálásnak két fő összetevője lesz. Az egyik a bírálók által elfogadott tervezett munka egybevetése a valóságosan elvégzettel, a másik pedig az egyéni teljesítmények. Csak remélni lehet, hogy a tervezett és valóságos kutatásokban nem feltétlenül jelent majd hátrányt a tervezettől való eltérés. Szomorúnak tartanám, ha a

¹ A pontozás és az elbírálás nem volt problémamentes. Nehezen indokolhatók például az akadémikus résztvevők után adott pluszpontok, és nem szerencsés a csupán kétbírálós rendszer, amelyben egyetlen bíráló szubjektivitása bármelyik irányban aránytalanul sokat jelenthet.

² Bár nyertes pályázó voltam, technikailag úgy alakult, hogy 41 éves akadémiai alkalmazás után nekem is kellett kapnom egy „elbocsátó szép üzenetet”. Megér-

tem azokat, akiket bántott nemcsak a levél tartalma, hanem a stílusa is. Kezdve a „Kedves Uram!” személytelen megszólítással addig a mondatig, hogy „Őszintén sajnálom, hogy az akadémiai támogatás terhére további foglalkoztatására nem sikerült valamilyen kedvező megoldást találni”. Egyébként a 2006. december 19-i keltű levél semmi olyan információt nem tartalmazott, amelyet már négy hónappal korábban ne lehetett volna közölni.

következő években minden kutatásunk olyan lenne, amelyet már 2006 közepén is világosan körvonalazhattunk. A jelek szerint fontos szerepet kapnak majd a nemzetközi bírálók. Ez üdvözlendő, mert csökkenti a belterjességet, de rejt magában bizonyos veszélyeket is. Bármely országban is éljen a bíráló, valószínűleg elfogult a saját területe iránt, valamint azok iránt, akiket ismer, és akikkel esetleg együtt is dolgozott. Mindez természetes, a probléma csak abból adódhat, ha a tanácsképesen túlmenően a döntéshozás felelősségét is át akarjuk ruházni a nemzetközi bírálókra. Azt is tartjuk szem előtt, hogy azokon a területeken, ahol a kutatók az ISI (Institute for Scientific Information) által ún. impakt faktórral jegyzett folyóiratokban közölnek, ott minden egyes közlemény a megfelelő nemzetközi elbírálás szűrőjén keresztül kerül nyilvánosságra. A kutatócsoportok nemzetközi zsűrizése tehát inkább a nemzetközi megméretés fokozott láttatását szolgálja, ami természetesen szintén nagyon fontos. Ami az egyéni teljesítmény megítélését illeti, ebben javaslom, hogy jóval nagyobb súllyal vegyük figyelembe a részt vevő kutatók produktumát, és csak kevésbé a pályázó csoportvezetőket. Ennek a megkülönböztetésnek a fontossága készített arra, hogy a jelen hozzászólást megírjam.

Az egyetemeken működő akadémiai támogatású kutatócsoportok vezetői mind főállású egyetemi tanárok, akik feltételezhetően vezető szereplői tudományterületüknek, és akiknek a korábbi teljesítménye (is) szolgált alapul ahhoz, hogy a jelen támogatást elnyerjék. Óva inteném azonban magunkat attól, hogy két, három vagy öt év múlva a támogatott kutatócsoport teljesítményét a vezetők egyéni teljesítménye alapján ítéljük meg a résztvevők teljesítménye helyett, vagy akár

azok mellett is, de nagy súllyal. A veszély ugyanis az, hogy ebben az esetben a vezetők kénytelenek lesznek minél több publikáción szerepeltetni a nevüket társszerzőként. Szeretném példával is illusztrálni ennek a veszélynek a realitását.

Az 1960-as években James D. Watson, a DNS kettős csavar szerkezetének társszűzedezője, akkor még a Harvard Egyetem biológia-professzora azt a gyakorlatot követte, amely szerint csak akkor szerepelt társszerzőként a laboratóriumából kikerülő dolgozatokon, ha a kísérletes munkában manuálisan is részt vett. Ez a hozzáállás alábecsüli az ötletek és az elvi irányítás jelentőségét, de Watson nagy hangsúlyt akart adni fiatal munkatársai előmenetelének. Ezt megengedhette magának, hiszen akkoriban már küszöbön állt a Nobel-díja, majd 1962-ben azt meg is kapta, neki már sehol és semmilyen szinten nem kellett bizonyítania. Példája vonzó volt mások számára is, és azt többen követték. Köztük volt a német Benno Müller-Hill, akit a Watsonnál töltött posztdoktori időszaka befejeztével ki-neveztek a Kölni Egyetem genetikaprofesszorának. Hazatérve Müller-Hill egy évtizedig szigorúan követte Watson példáját, és csak olyan közleményeken szerepelt a neve társszerzőként, amelyek saját kísérleteire vonatkozó eredményekről is beszámoltak. Egy idő után azonban fel kellett adnia ezt a hozzáállást, mert egyre kevésbé jutott a kutatásaihoz szükséges anyagi támogatáshoz. A problémát feltűnően szegényes publikációs tevékenysége jelentette, noha kisszámú dolgozata jelentős eredményekről számolt be.

Még egy példát megemlítek, és azt is nyugati tapasztalatból, ami azért érdekes, mert nemcsak a tudományos élet sokszor feudális viszonyaival küszködő Magyarországon vannak problémák, hanem másutt is. Az alábbi

akban idézem a Nobel-díjas Jens Christian Skou dán professzort, akinek a megjegyzései közül csak a harmadik tartozik szorosan az előbb említett kérdéshez, de a többi megjegyzés is ennek a hozzászólásnak a témájához kapcsolódik. Íme tehát Skou szavai (Hargittai – Hargittai, 2005, 451.):

„Nagyon szkeptikus vagyok az olyan támogatási rendszerrel szemben, amelyben a kutatáshoz szükséges teljes támogatást külső forrásokból kell megszerezni. Két- vagy háromévente pályázatokat írni nagyon sok időt vesz el. Ez nem jelenti azt, hogy ne lenne hasznos időnként átgondolni a tervbe vett kutatásokat, de minthogy lehetetlen előre látni a kutatások alakulását, feltételezhető, hogy egy fél évvel vagy egy évvel a pályázat megírása után már másként fognak alakulni a dolgok, mint ahogy a tervezés során elképzeltük. Nemcsak a pályázatok megírása vesz el sok időt, hanem az elbírálásukhoz is magasan képzett szakemberek sok idejére van szükség, amit jobb lenne kutatásra fordítani.

Másodsorban, sohasem lehet biztosan tudni, hogy vajon a következő alkalommal is lesz-e támogatás. Ezért olyan fontos, hogy már a legközelebbi pályáznál is eredményekről tudjunk beszámolni, ami arra ösztönözheti a kutatót, hogy biztosra menjen a témák kiválasztásánál. Ez gátja lehet az újszerű gondolatoknak és új gondolatok kipróbálásának, amelyek vezethetnek hasznos eredményekre éppúgy, mint ahogy kiderülhet az is, hogy sehová sem vezetnek. Mindez nagyon fontos része az alapkutatásnak. Amikor az a kérdés, hogy egy támogatást megújítanak-e, akkor megnő a publikálási kényszer, és ez elhamarkodottságot eredményezhet.

Harmadsorban, a támogatási rendszerek a sikeres kutatásoknak kedveznek, ami érthető. De amikor a pályázatok 50-55 %-a érde-

mes támogatásra, de a rendelkezésre álló pénz csak 15-20 % támogatására elég, ahogy ez nálunk [Dániában] lenni szokott, akkor kevés esély van új megközelítések támogatására. A kialakult korlátokat ostromló új megközelítéseket rendszerint a fiatalok képviselik. Publikációk híján, vagy csak kevés publikációval számukra különösen nehéz támogatást szerezni saját elképzeléseik megvalósításához. Ezért arra kényszerülnek, hogy már támogatott csoportokhoz csatlakozzanak és az adott csoport vezetőjének az elgondolásait valósítsák meg. Ez gátja lehet a szabad kutatásnak. A jó kutatáshoz nemcsak minőségre, hanem eredetiségre és odaadásra is szükség van. A legjobban pedig az ösztönöz, ha valaki a saját problémáján dolgozhat és saját maga közölheti az eredményeit ahelyett, hogy a főnöke problémáin dolgozna és esetleg sok közül csak az egyik szerző legyen a dolgozaton. A jelenlegi támogatási rendszerben különösen fontos, hogy a csoportvezetők lehetőséget adjanak a csoport egyes munkatársainak arra, hogy a saját problémájukon függetlenül dolgozzanak ahelyett, hogy a főnök elgondolásait valósítsák meg.

Negyedszer, a politikusok hajlamosak arra, hogy a támogatási rendszeren keresztül megszabják a kutatásokat és a pénzt szigorúan címkézett kategóriáknak megfelelően osszák el. Az alapkutatásban az a helyes, ha a kutatásokat a tudósok gondolatai határozzák meg. Ha megengedjük, hogy a pénz szava legyen a döntő a kutatási témák kiválasztásában, akkor az kihagyott lehetőségekhez, a legrosszabb esetben pedig középszerűséghez vezet.”

Skou intelmei természetesen túlmutatnak azon a kritériumrendszeren, amely el fogja dönteni, hogy mely csoportok támogatását folytatja majd a Magyar Tudományos

Akadémia 2009 után is. Azt viszont magunkra nézve is tanulságosnak tekinthetjük, amit a fiatal kutatók önállóságának fontosságáról mond. A magyar tudományos életben még sok helyen jelen vannak azok a feudális viszonyok, amelyeket egyszerűen úgy lehet jellemezni, hogy egy-egy kutatóhely vezetőjének a neve szerepel a kutatóhelyről kikerülő publikációkon, függetlenül a vezető részvételnek a mértékétől. Ahhoz, hogy ezen a gyakorlaton változtassunk, nemcsak etikai fordulatra van szükség, hanem a pályázatok elbírálásának rendszerét is meg kell reformálnunk. Ha ki kellene emelnem egyetlen szempontot, amelyet döntőnek tartok abban, hogy miért nem találhatják vonzóknak a hazai kutatói pályamodellt a tehetséges és ambiciózus pályakezdők, akkor ez a függetlenné válás, az önmegvalósítás lehetőségének a hiánya még abban a korban, amikor a kutató valóban invenciózus, és tele van ötletekkel. Ezért tartom fontosnak, hogy 2009-ben ne a kutatócsoportvezetők publikációs tevékeny-

ségét, hanem a munkatársak publikációs tevékenységét vegyék figyelembe a további támogatás megítélése szempontjából.

Az előbbieken hangsúlyozott gondolat fontosságában csak megerősített a 2007-es levelező tagválasztáshoz közzétett publikációs adatbázis tanulsága. Vajon reális-e az egyébként felelős vezető adminisztratív beosztásban dolgozó jelölteknél az esetenként kiugró publikációs tevékenység? Ebben kevésbé érzem veszélyesnek azt, hogy valaki helyzeténél fogva jut pluszpublikációkhoz (ehhez nem kell munkatársakat erre kényszeríteni, elég csak nem tenni semmit kialakult szokások megváltoztatásáért). Fontosabbnak tartom, hogy az ilyen jelenség fiatal kutatók önállóságát csorbítja, lehetőségeiket gátolja, és végső soron a hazai tudományosság hosszú távú kibontakozását és megújulását akadályozza.

Kulcsszavak: *támogatott kutatócsoportok, kutatástámogatás, pályázati rendszer, publikálási etika, Jens Christian Skou*

IRODALOM

- Hargittai István (2000a): James D. Watson. In: *Candid Science II: Conversations with Famous Biochemical Scientists*. Imperial College Press, London, 2–15.
 Hargittai István (2000b): Benno Müller-Hill. In: *Candid Science II: Conversations with Famous Biochemical*

- Scientists*. Imperial College Press, London, 114–129.
 Hargittai Balázs – Hargittai István (2005): Jens Christian Skou. In: *Candid Science V: Conversations with Famous Scientists*. Imperial College Press, London, 428–453.

